

To af Vejlernes ansvarsarter, Huevandnymfe og Baltisk Mosaikguldsmed

Undersøgelse sommeren 2024, *notat*

Jørgen Peter Kjeldsen / ornit.dk

Huevandnymfe han,
18. maj 2024 Tømmerby Fjord

Baltisk Mosaikgoldsmed han,
9. august 2017 Lund Fjord

Baggrund:

I 2017 og 2018 foretog jeg en stor guldsmedeundersøgelse i Vejlerne (Kjeldsen 2019).

Forud for denne undersøgelse var kendskabet til Vejlernes guldsmedefauna meget sporadisk, og stort set udelukkende baseret på hvad som kunne iagttages fra offentligt tilgængelige steder, specielt gangbroen i Han Vejle. De store sumpområder som måtte formodes potentielt at huse en rig guldsmedefauna var ikke blevet undersøgt.

Undersøgelsen i 2017/18 var derfor et stykke pionérarbejde; og aldrig tidligere var guldsmede og vandnymfer blevet dokumenteret så grundigt i et specifikt lokalområde i Danmark. Der var derfor heller ikke nogen indarbejdet metodik tilgængelig, og undersøgelsen foregik på en måde lidt "på må og få", hvor jeg opsøgte steder i Vejlerne, hvor jeg formodede at det ville give bonus.

Undersøgelsen var altså ikke systematisk – men gav alligevel en stribe banebrydende resultater, hvoraf den vigtigste var opdagelsen af meget store bestande af den rødlistede Huevandnymfe, som man få år tidligere havde på fornemmelsen var ved helt at uddø i Danmark, og som er forsvundet i store dele af sit tidligere udbredelsesområde i Nordvesteuropa.

Desuden kan fremhæves Baltisk Mosaikguldsmed med Danmarks eneste kendte bestand, som var blevet opdaget i 2005/06. Andre af de mest spektakulære opdagelser var, at Kileplet-Mosaikguldsmed blev fundet som ny art nord for Limfjorden, samt at en af de største kendte bestande af Grøn Mosaikguldsmed (Bilag IV-art) findes i krebseklo-sump ved Tømmerby Ringkanal.

Styrken ved undersøgelsen i Vejlerne var således mere kvalitativ end kvantitativ – men den viste alligevel også, at der udover de sjældne arter fandtes nogle meget store bestande af mange andre, mere almindelige guldsmedearter. De efterfølgende store undersøgelser jeg har foretaget – i Nationalpark Thy i 2019, Vilsted Sø i 2021 og Gudenåengene i 2023 – har alle været designet med systematik i fokus, så de vil kunne repeteres i fremtiden.

Der er nu gået så lang tid siden undersøgelsen i Vejlerne, at det for de to specifikke arter, hvor Vejlerne på landsplan er af afgørende betydning, Huevandnymfe og Baltisk Mosaikguldsmed, atter svævede lidt i det uvisse, hvordan det går med disse bestande, eftersom levestederne med de tætteste forekomster er i de lukkede dele af reservatet. Da de er så afhængige af Vejlerne, er det i mine øjne vigtigt at have "fingeren på pulsen" for at følge med i, om forholdene fortsætter med at være optimale for arterne, og jeg foreslog derfor Aage V. Jensen Naturfond, at jeg i denne sæson, 2024, fik adgangstilladelse og foretog nogle målrettede "nålestiksoperationer" i de lukkede dele af reservatet for at få en fornemmelse for situationen.

Huevandnymfe bliver stort set hvert år set med nogle få individer i Han Vejle eller Lund Fjord på offentligt tilgængelige steder. Den har en meget kort flyveperiode fra midt i maj til en uge ind i juni. De store bestande jeg fandt i 2017/18 var især i Klaringerne i Tømmerby Fjord og langs Krapdiget, men det er sandsynligt at arten findes de fleste steder i Vejlerne med dybt, klart vand – således forestiller jeg mig at store dele af Bygholm Nord også må være "besat".

Baltisk Mosaikguldsmed flyver i juli/august og var i en årrække "sikker" ved gangbroen i Han Vejle, men den er øjensynligt blevet meget mere fåtallig, og flere år er der gjort ingen eller blot nogle få iagttagelser af arten. I min undersøgelse 2017/18 fandt jeg flest i kanalen i Glombak – men sagen er nok, at den trives bedst i høj veludviklet rørskov på våd bund, så den burde også eftersøges eksempelvis i søerne langs Selbjergdiget i Bygholm Nord.

Min plan var IKKE at forsøge at få et totalt overblik over bestandene af de to arter i Vejlerne (det ville kræve en væsentligt større undersøgelse), men at genbesøge nogle af kerneområderne fra undersøgelsen i 2017/18 i arternes flyvetid for at vurdere, om de fortsat klarer sig godt.

Resultater:

Huevandnymfe

Tidligere: Før 2017 var arten i Vejlerne kun kendt fra gangbroen i Han Vejle. Det første år af undersøgelsen gav registreringer tre nye steder: en strækning langs Tømmerby Ringkanal fra Maskinhuset og nordpå, søerne langs Selbjergdiget, og kanalen langs sydsiden af Han Vejle. I alt registreredes i 2017 32 individer af arten. I 2018 registreredes Huevandnymfe de samme steder, og desuden i Klaringerne i Tømmerby Fjord, ved Vesløs Vejle, langs østsiden af Han Vejle og i Kogleakssøen, samt langs Krapdiget (hele strækningen øst-vest). I 2018 fandtes de fleste ved at gå gennem rørbræmmerne i waders, og arten viste sig i flyveperioden i maj og starten af juni at være særdeles talrig på de undersøgte strækninger. Således fandtes ikke færre end 2950 individer i 2018, og arten var over store dele den dominerende vandnymfeart på det tidspunkt.

De meget store forekomster i 2018 sættes i relief af, at arten i det øvrige Danmark normalt optræder i meget beskedne antal; ingen steder udenfor Vejlerne blev der i 2017 eller 2018 rapporteret flere end 60 Huevandnymfer på én lokalitet. I alt var arten efter 2018-sæsonen fundet i 23 (3,5%) af landets 650 10x10 km-kvadrater, på Bornholm og spredt i Jylland, så selv om der var opdaget nye lokaliteter for Huevandnymfe under Atlasprojektet Danmarks Guldsmede, må den stadig betragtes som en særdeles lokalt forekommende art.

Omkring Vejlerne fandt jeg i 2018 Huevandnymfe på seks nye lokaliteter (nygravede søer i forbindelse med Østerild Vindmølle-testcentret) i Hjardemål/Blovsgårde-området nordvest for Vejlerne med i alt 14 eksemplarer. Det tyder på, at de store bestande i Vejlerne i gode år har et vist spredningspotentiale.

I årene siden 2017/18-undersøgelsen er arten atter blot registreret sporadisk i Vejlerne.

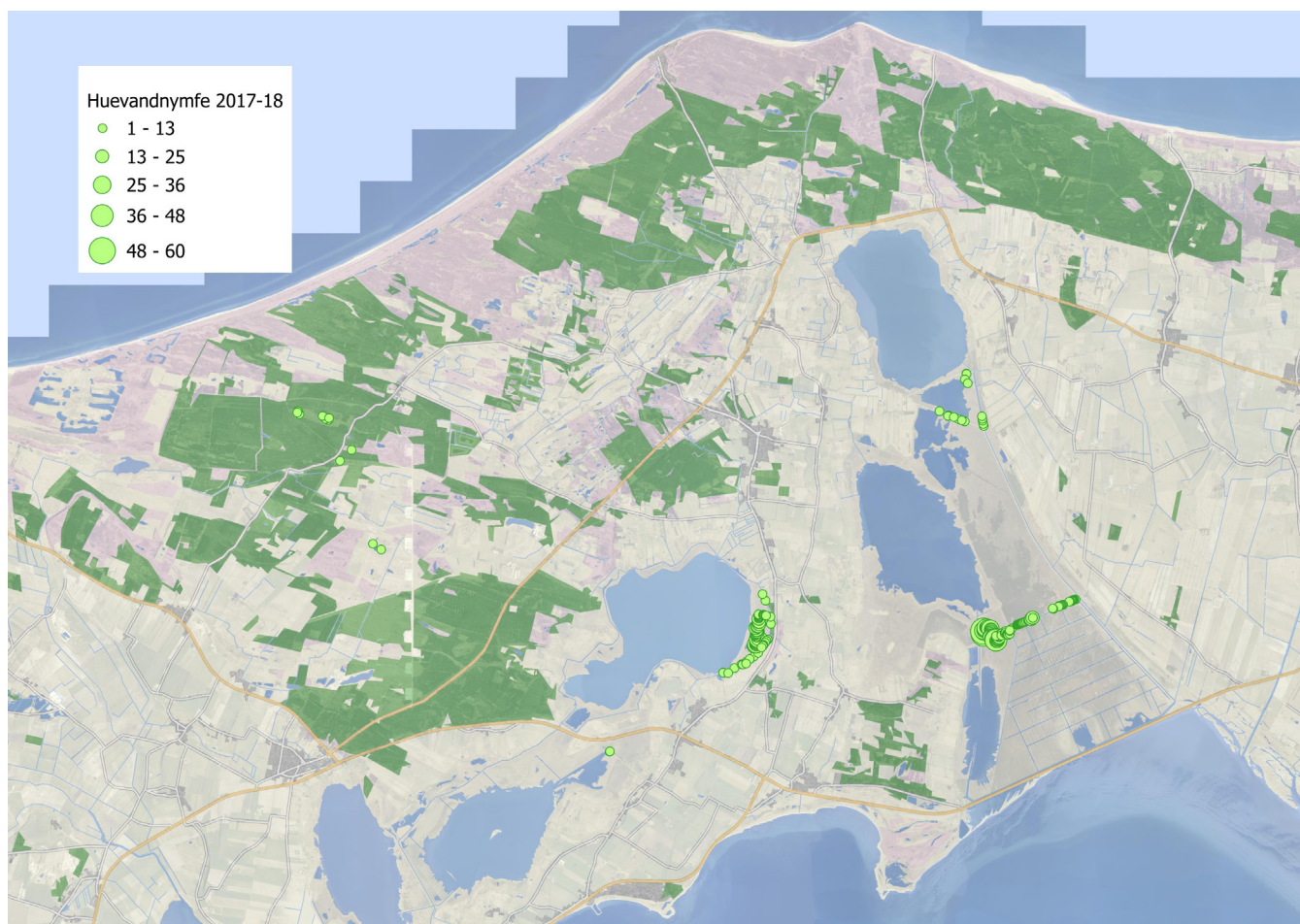
	2000	2001	2005	2006	2007	2016	2017	2018	2019	2021	2022	2023	2024
		-2004			-2015				-2020				
Antal obs	5	0	2	2	0	2	18	314	0	3	13	2	178
sum	8	-	70	10	-	3	32	2965	-	82	20	3	456

Antal observationer og sum af alle observationer af Huevandnymfe i Vejlerne, Naturbasen 2000-2024.

I denne periode er rødlisten blevet revideret i 2019, men på trods af de nye fund fastholdt Huevandnymfe status som truet.

Min undersøgelse af guldsmedefaunaen i Nationalpark Thy i sommeren 2019 fandt også arten på fem nye lokaliteter fordelt på tre atlaskvadrater (Kjeldsen 2020).

2024: Jeg opsøgte to af hovedområderne for Huevandnymfe fra 2018, Krapsøen i Selbjerg Vejle og Klaringerne i Tømmerby Fjord, henholdsvis 11. og 18. maj. Her registrerede jeg ialt 236 og 159 individer af arten. Strækningerne som blev gennemgået var kortere end under undersøgelsen i 2018, men gav alligevel et indtryk af store tætheder de pågældende steder. Ved direkte sammenligning af de samme strækninger var tætheden dog mindre i 2024 end i 2018 (Krapsøen 0,26 individer/meter rørbræmme i 2024 mod 1,16 individer/meter i 2018; Klaringerne 0,15 individer/meter rørbræmme i 2024 mod 0,42 individer/meter i 2018). Stikprøverne viser imidlertid, at der stadig findes store livskraftige bestande de to steder, og man må altid forvente betydelige år-til-år variationer på grund af vejrforhold. Udover fundene i Vejlerne i år (som inkluderer en enkelt forekomst af to individer i Han Vejle) opsøgte jeg igen nogle af søerne i plantagerne nord og vest for Vejlerne, og fandt i alt 123 Huevandnymfer i 6 søer i Blovsgårde-Villum-området (heraf 80 og 33 i de to største) samt 3 individer i en sø ved Bulbjerg. Nogle af søerne var nye i forhold til hvor jeg fandt arten i 2017/18, og det viser, at hvis ikke bestandene dér er selvreproducerende, så modtager de til

Mine registreringer af Hædvandnymph i Vejlerne og omegn i 2017/18.

Mine registreringer af Hædvandnymph i Vejlerne og omegn i 2024. Hver prik repræsenterer fund af 1-12 individer.

stadighed "tilskud" i form af spredning fra Vejlerne. Under alle omstændigheder er det helt oplagt, at disse nye søer er blevet koloniseret af dyr fra Vejlerne.

Huevandnymfe er på nuværende tidspunkt registreret i 30 (4,6%) af landets 650 10x10 km-kvadrater (med forbehold for at ikke alle fund er validerede) i Atlasprojektet Danmarks Guldsmede, og de fleste af forekomsterne er karakteriserede ved, at det er små lokaliteter og at der registreres få dyr pr. besøg. Samtidig er arten følsom overfor tilgroning og næringsstofbelastning af vandmiljøet og de kendte levesteder ligger med stor indbyrdes afstand, så udbredelsen er fragmenteret. Derfor er det afgørende, at der findes sunde kernebestande som dem i Vejlerne, der er de største i Vesteuropa. Huevandnymfe er i Europa en lavlandsart med generelt kun lokale forekomster i dag, med udbredelsesområdet centreret om landene omkring Østersøen. De vestligste nuværende forekomster er i Holland, de sydligste sandsynligvis i Ukraine, de nordligste i Finland (til omkring polarcirklen). I England (Norfolk) blev den sidst registreret i 1957, i Holland så den ud til at være forsvundet efter 1956, men blev genopdaget her i 1999. I Tyskland findes kun få og små kendte ynglelokaliteter.

Baltisk Mosaikguldsmed

Tidligere: Baltisk Mosaikguldsmed er i Danmark kun truffet i Vejlerområdet (hvor den først fandtes som ny art for landet på gangbroen i Han Vejle i 2006, eller måske 2005). Ellers strækker udbredelsen sig fra Midtsverige og østpå. Arten var før min undersøgelse i 2017/18 især kendt fra den lettilgængelige lokalitet Han Vejle, bortset fra at der i 2011 sås et uforklarligt fænomen, hvor der i klithede-terræn nær Bulbjerg blev registreret op til 40 individer, flere af dem par i parring. I 2011 og 2017 er arten ligeledes fundet i strandsøer ved Feggeklit på Mors, sandsynligvis en "udløber" (spredning fra en formentlig etableret bestand i Vejlerne). Fænomenet med masseoptræden ved Bulbjerg er ikke set efterfølgende, og lokaliteten på Mors bliver næppe besøgt af guldsmedekendere hver sommer.

I Vejler-undersøgelsen 2017/18 blev Baltisk Mosaikguldsmed fundet nye steder i Lund Fjord, Selbjerg Vejle, Glombak og Tømmerby Fjord (Ringkanalen). Der blev i sæsonens løb gjort ni observationer af ialt 14-16 individer i Vejlerne i 2017, mens der i 2018 blot registreredes syv individer.

Baltisk Mosaikguldsmed findes i dens europæiske udredelse ofte i næringsrige vande med dominans af høje tagrør og/eller dunhammer. I dele af udbredelsen yngler den i brakvand, det gælder bl.a. langs Østersøen i det sydlige Finland og Estland. I øvrigt er arten udbredt i det østlige Midtsverige, hvorfra den i en årrække har været under spredning vestpå. Bestandene omkring Østersøen er formentlig adskilt fra en større udbredelse i Centralasien. Forekomsterne i Vejlerne er altså i enhver henseende en absolut randforekomst når man kigger på artens samlede udbredelse.

På hvad der formodes at være de benyttede ynglesteder i Vejlerne er den foretrukne biotop en meget høj og veludviklet rørskov på relativt dybt vand med meget lav saltholdighed.

I årene siden min undersøgelse er rapporter til Naturbasen om Baltisk Mosaikguldsmed blevet mere og mere sparsomme.

	2005	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	2024
Antal obs	1	1	0	0	5	5	8	3	5	0	3	3	12	11	2	4	2	0	1	0
Max	1	1			15	30	40	10	40		20	6	20	5	2	10	2		1	
Sum	10	1	-	-	38	64	78	12	63	-	27	9	36	17	3	13	3	-	1	-

Antal observationer, max.-tællinger og sum af alle observationer af Baltisk Mosaikguldsmed i Danmark, Naturbasen 2005-2024. Observationen fra 2005 er usikker. Dobbeltregistreringer på samme lokalitet samme dag er ikke medtaget.

Særligt efter 2020 har det været næsten umuligt at finde arten på trods af gentagne besøg i Han Vejle i artens flyvetid.

Ved den seneste revision af rødlisten i 2019 blev arten optaget på listen med status som sårbar. I lyset af udviklingen siden havde det nok været mere relevant at kategorisere arten som truet, men der var nok blandt fagfolk en forventning om, at arten ville sprede sig fra Vejlerne ud på egnede lokaliteter.

2024: Jeg havde en forhåbning om, at det næsten totale fravær af observationer af Baltisk Mosaikguldsmid i Han Vejle de senere år kunne skyldes at de helt lokale forhold havde udviklet sig ugunstigt for arten. Jeg kunne dog heller ikke længere finde arten flyvende ved både-ophalingspladsen i den vestlige ende af Jernbanedæmningen i Lund Fjord, som tidligere var et godt sted at iagttage arten (se foto side 2 i dette notat) – og hvor der også er fundet larver af arten, dvs. den har med sikkerhed reproduceret sig på stedet.

Selv om arten ikke længere er "pålidelig" ved Han Vejle og Lund Fjord kan den dog sagtens gemme sig andre steder uden offentlig adgang i reservatet, og min intention var at efter-søge den på nogle af de bedste steder hvor jeg fandt den 2017/18.

Jeg havde håbet på at der blev tid til en større indsats, men det blev kun til en enkelt tur i kano på kanalen i Glombak 30. juli (fra møllen og nordpå til "udløbet" af kanalen i søen og retur). Der var desværre ingen Baltisk Mosaikguldsmid at se. Tidspunktet ligger perfekt i forhold til artens flyvetid, og under undersøgelsen i 2017/18 var denne strækning et af stederne med mest regelmæssige registreringer, bortset fra Han Vejle.

Jeg har også i år været rundt på gangbroen i Han Vejle mindst 10 gange i artens flyvetid juli/august uden resultat, og heller ingen andre har rapporteret arten fra 2024-sæsonen.

Konklusion:

Huevandnymfe har stadig en sund bestand i Vejlerne, og ved en grundigere undersøgelse vil den sikkert vise sig at være langt mere udbredt i Vejlernes rørskove end vi har kendskab til idag.

Baltisk Mosaikguldsmid har ikke været til at finde i Vejlerne i 2024. Det er dog for tidligt at erklære den for uddød i Danmark. En enkelt han blev foto-dokumenteret i Han Vejle så sent som i 2023, så mon ikke den stadig findes her? Det tyder dog på, at de lokale forhold ikke alle somre er tilfredsstillende for arten, eller måske passer det atlantiske klima i Nordthy ikke altid til artens krav.

Jeg kan anbefale, at der i fremtiden bliver gjort en indsats for at overvåge disse arter, for hvilke Vejlerne på nationalt niveau (og for Huevandnymfe europæisk niveau) er så afgørende vigtig.

Referencer:

Kjeldsen, J.P. 2019: Vandnymfer og guldsmide i Vejlerne - en toårig undersøgelse 2017-18, afsluttende rapport. 44 sider. – Aage V. Jensen Naturfond.

Kjeldsen, J.P. 2020: Guldsmide og vandnymfer i Nationalpark Thy 2019, afsluttende rapport. 66 sider. – Nationalpark Thy.